

A tizenharmadik

Jókai Mór *Életem* című verses önéletrajzáról

FÜLÖP Dorottya

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Irodalomtudományi Doktori Iskola, PhD-hallgató
ORCID: 0000-0002-4226-6929

The Thirteenth. On JÓKAI Mór's poetic autobiography *My Life*

Abstract | JÓKAI Mór's poetic autobiography, was written in his old age during a personal crisis following the writer's second marriage. In the poetic memoir, which is an unusual work of JÓKAI's, he places his life journey (seen as a series of failures and new beginnings) in the context of salvation history. This makes sense in the encounter with the "embodiment of love", reminiscent of Nagy Bella (young actress, second wife of JÓKAI), since this "embodiment of love" leads the protagonist to the experience of divine grace. This monumental poem, almost a thousand lines long, appeared in print only after JÓKAI's death in the 1910 and 1911 issues of *Az Újság*, and was long forgotten. TÖRÖK Zsuzsa's 2015 study was the first attempt to draw professional attention to the poem and to place it in the context of his oeuvre, but the text has not developed a significant reception history and many questions remain unanswered. By examining previously overlooked sources, the study explores the conceptual and editorial principles employed in the poem and seeks to answer questions such as: why JÓKAI, who was primarily considered a prose writer, wrote his autobiography in verse; what might have prompted him to reflect on his life's journey in a new, systematic way; why the first wife, Laborfalvi Róza, is not mentioned in the text; and how the poem fits into the network of other texts in the oeuvre.

Keywords | JÓKAI Mór, autobiography, 19th century, poetry, suicidal characters in literature

Jókai Mór időskori verses önéletrajza hosszú időn át elkerülte a kutatók figyelmét, és mindmáig nem alakult ki szakmunkákban bővelkedő recepciótörténete sem. A terjedelmileg impozáns, 990 soros költemény filológiai láthatatlanságában jelentős tényezőnek bizonyult az egykorú közlés hiánya –, Jókai életében ugyanis a szöveg nem jelent meg nyomtatásban, noha az egyik jegyzetfüzetében fellelhető kötetterv azt sejteti, hogy legalább esetlegesen számolt egy szerelmes verseket tartalmazó kiadvány megjelentetésével, amelynek az *Életem* is a részét képezte volna.¹ A költemény ilyenformán a Jókai halálát követően kéziratban maradt művek sorsára jutott, amelyek bár közlésre kerültek a 20. század első felében különféle periodikákban és kiadványokban, mégsem váltak a Jókai-diskurzusok szerves részévé.²

Az olvasóközönség első ízben 1904-ben – Jókai halála után – értesülhetett a költemény létezéséről Vészi József *Hiénák Jókai sírján* című pamfletje révén, melynek célja Nagy Bella védelmezése volt Fényes László vitairatával szemben. Fényes számos Jókainál szolgáló cseléd tanúvallomását közreadásával próbálta bizonyítani, hogy Jókainé úgy lelkileg, mint fizikailag bántalmazta a férjét,³ míg a védelem érvelésének jelentős pilléré a Nagy Bellához írt szerelmes versek képezték, amelyek közül Vészi az *Életemet* nevezte a „legmonumentálisabb” alkotásnak, és reprezentatív példaként a mű 985–990. sorait tette közzé belőle.⁴ A szöveg végül teljes terjedelmében *Az Újság* című lapban jelent meg hét részletben 1910 decemberében és 1911 áprilisában.⁵ Mivel az első nyolcvan sor a költemény további részeihez képest hónapokkal korábban, a karácsonyi lapszámban került kiadásra, az 1927-es újraközlés során – valószínűleg véletlenül – elhagyták az illető sorokat.⁶ Minden bizonnyal szintén az első két közlési időpont között eltelt többhavi intervallum miatt rögzült tévesen a szakirodalomban az a megállapítás, hogy az *Életem* teljes terjedelmében sosem jelent meg nyomtatásban, csupán első nyolcvan sorának elhagyásával.⁷

1 JÓKAI Mór, *Följegyzések*, szerk. PÉTER Zoltán és PÉTERFFY László, 2 köt. Jókai Mór összes művei (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1967), 2:440–441.

2 Lásd például: JÓKAI Mór, „Czigánykirály és a tündérkirályné: Igaz mese”, *Az Újság*, 1911. dec. 24., 1–4; JÓKAI Mór, „A cyclops megnősült”, *Az Újság*, 1913. dec. 25., 1–2; JÓKAI Mór, „Az utolsó ablak: Keleti rege”, szerk. TÁBORI Kornél, *Pesti Hírlap*, 1922. febr. 19., 3–4; JÓKAI Mór, „Bolondcsinálás”, in TÁBORI Kornél, *Jókai regénye*, 114–118 (Budapest: Tolnai Világlapja, é. n.).

3 A problémát részletesen elemezte és bizonyította, hogy a vádak nem valósak: LUGOSI András, „A szerelem bolondja? Jogi-antropológiai tanulmány az öregségről és az örökségről”, *Budapesti Negyed* 15, 58. sz. (2007): 360–410.

4 VÉSZI József, *Hiénák Jókai sírján: Válasz egy pamfletre* (Budapest: Révai és Salamon, 1904), 17.

5 JÓKAI Mór, „Életem”, *Az Újság*, 1910. dec. 25., 2–3; 1911. ápr. 16., 5–6; 1911. ápr. 19., 1–2; 1911. ápr. 20., 1–2; 1911. ápr. 21., 1–2; 1911. ápr. 22., 1–2; 1911. ápr. 23., 6–7.

6 JÓKAI Mór, „Életem”, *Az Újság Dekameronja*, 1927 karácsonya, 5–12.

7 TÖRÖK Zsuzsa, „Öregkor és az életút elbeszélése: Öntükröző eljárások Jókai kései verses önéletrajzában”, in „...író leszek, semmi más...”: *Irodalmi élet, irodalmiság és öntükröző eljárások a Jókai-szövegekben*, szerk. HANSÁGI Ágnes és HERMANN Zoltán, Tempevölgy könyvek 19, 46–59 (Balatonfüred: Balatonfüred Városért Közalapítvány, 2015), 59; SZILÁGYI Márton, „Jelmezek és jellemek (Jókai Mór: *Politikai divatok*)”, *Irodalomismeret* 31, 3–4. sz. (2020): 122–146, 145; BÉNYEI Tamás, *Emlékezésalakzatok és lélektani reprezentáció a Jókai-prózában* (Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 2018), 330.

A kétszeres megjelenés ellenére a verses önéletrajz hosszú ideig feledésbe merült. Török Zsuzsa 2015-ös, úttörő tanulmánya volt az első olyan vállalkozás, amely egyrészt a szakmai figyelmet a költeményre irányította, másrészt kísérletet tett arra, hogy azt beillesse az életmű kontextusába. Török – a vázlatok ismeretének hiányában – aprólékos filológiai munkával azonosította a szövegben felbukkanó, meg nem nevezett tizenkét öngyilkos kilétét, elemzésében pedig az autobiografikus hagyomány felől közelítette meg a költeményt, és bemutatta, hogy az miként viszonyul a két, gyakran emlegetett Jókai-önéletrajzhoz: a *Negyven év visszhangjához* és az *Önéletírásomhoz*.⁸ Munkája számos eredménnyel gazdagította az idős Jókaiival kapcsolatos kutatásokat, ugyanakkor a költemény kapcsán több, esetlegesen felmerülő kérdés továbbra is megválaszolatlan maradt. Ezek újragondolása messze vezethet, hiszen az eddig véltnél jóval több olyan forrásanyag áll rendelkezésre, amelyek révén nyomon követhető Jókai szövegformálási technikája: az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött tisztázaton túl⁹ fennmaradt a Magyar Tudományos Akadémia kéziratárában a költemény fogalmazványa,¹⁰ illetve két vázlat is: az egyik a fogalmazvány mellett,¹¹ a másik pedig Jókai jegyzetfüzetében.¹² A felsoroltak, illetve az életmű további szövegei fogódzókát nyújthatnak néhány jól érzékelhető feszültség feloldásában, amelyek olyan alapvető kérdésselvetésekben nyilvánulnak meg, mint például: miért írta versben önéletrajzát a prózaíróként számontartott Jókai, mi ösztönözhette az életút újabb, szisztematikus átgondolására, miért marad ki az első feleség, Laborfalvi Róza említése a szövegből, vagy éppen hogyan illeszkedik a költemény az életmű további szövegeinek hálózatába.

Mivel egyik kéziraton vagy vázlaton sem szerepel dátum, a keletkezési időpont behatárolása is nehézségekbe ütközik. Török Zsuzsa tanulmányában Nagy Bella szerepeltetése miatt a költemény létrejöttét 1899 utolsó harmadára vagy Jókai életének ezt követő periódusára datálta.¹³ Ez az intervallum tovább szűkíthető, ugyanis *Az Újság* szerkesztői 1910 decemberében, a szöveg első részletének közlésekor megjelentettek egy rövid cikket az illető számban, amelyben a költemény keletkezési éveként 1901-et jelölték meg. Ezen információ birtokába minden bizonnyal Nagy Bella szóbeli közlése révén juthattak, aki egyúttal a kéziratot is rendelkezésükre bocsátotta:

*Az Újság szerkesztőségének az a szerencse jutott, hogy Jókai Mórnak is, Mikszáth Kálmánnak is egy-egy eddig kiadatlan munkájával gyarapíthatja karácsonyi számának értékét [az utóbbi szerzőnek a *Dr. Balassa és az Orloff grófkisasszony* című művéről van szó – F. D.]. Özvegy Jókai Mórné Nagy Bella lekötelező szívességéből közölhetjük a költőfejedelem egyik legszebb versét. Czime: *Életem*, és első fejezete egy hosszabbra tervezett költői elbeszélésnek, a melyben Jókai Mór meg akarta énekelni egész életét. A hatalmas*

8 TÖRÖK, „Öregkor és az életút...”, 46–59.

9 JÓKAI Mór, *Életem*, OSZK Kt, Oct. Hung. 692. [A költeményből idézett szövegrészek forrása a továbbiakban ez a kézirat.]

10 Jókai Mór saját életével és kortársaival foglalkozó költeményének töredéke, MTA Kt, Ms 342/3, 1–49. folio.

11 Uo., 51. folio.

12 JÓKAI, *Főljegyzések...*, 441–442.

13 TÖRÖK, „Öregkor és az életút...”, 49.

verset, a melyben a tiszta lira megkapóan ölelkezik a legnemesebb filozófiával, 1901-ben, hetvenhat éves korában írta meg Jókai Mór. Költészetének egyik legérettebb gyümölcset csodálhatjuk meg ebben a sokszínű, gyönyörű magvu versben.¹⁴

A második rész megjelenésekor egy külön cikkben ugyancsak kiemelte a szerkesztőség „a költő özvegyének lekötelező szívességét”, amely révén a szövegközlés megvalósulhatott.¹⁵ Témaválasztás és problémafelvetés szempontjából az *Életem* beleillik az 1901 folyamán Nagy Bellához írt versek közé, hiszen az életben maradásnak, az élet elfogadásának Bella személyében meglelt motivációja (lásd a *Hetvenhatodik születésnapomon* című versben: „Kiért kibékültem azzal, hogy születtem”),¹⁶ valamint a szerelem és az isteni kegyelem közös erejébe vetett bizalom mint téma ezekben a költeményekben szintén élenken foglalkoztatta Jókait (lásd *Az én paradicsomkertem* című versben: „Én mostan már hiszek a föltámadásban, / A hol szerelem van, istenimádás van. / A Te kaczagásod szeráfok danája, / Csengő dalod szférák égi orgonája, / A te hú jóságod életető türelmed / Ismerteti a bűnbocsátó kegyelmet.”¹⁷). Nem tudható pontosan, hogy ebben az időszakban – amennyiben Nagy Bella valóban helyesen emlékezett a megírás évére – mi ösztönözhatta Jókait az életút megverselésére. Török Zsuzsa hívta fel a figyelmet arra, hogy a verses önéletrajz keletkezése nem kötődik szorosan olyan formális szituációkhoz, mint a *Negyven év visszhangja* vagy az *Önéletrajzom* (amelyek az alkotói pálya negyvenedik, illetve ötvenedik évfordulója alkalmából készültek), és arra a következtetésre jutott, hogy a legjelentősebb tényező, amely Jókait a számvetésre készítette, a második házasság nyomán kialakult krízishelyzet lehetett.¹⁸ Jókai 1899 végén, illetve 1900-ban megjelentetett egy visszaemlékezéseket tartalmazó tárcasorozatot a *Magyar Nemzet* hasábjain, tehát több műnemben is igyekezett számot vetni életével ezekben az években. A sorozatközlés kiváltója valószínűleg ugyancsak a második házasság okozta változás lehetett, hiszen a befejező szakaszban maga Jókai hangsúlyozta, hogy az emlékek leírását a nászút alatt, új házaselete harmadik napján kezdte el.¹⁹ Az *Életem* keletkezését illetően elképzelhető továbbá, hogy az egy évvel korábbi párizsi világkiállításon elért fényes siker, amelyet maga Jókai is egyik legfőbb eredményének tartott,²⁰ kialakíthatta az íróban az oda vezető út átgondolásának igényét, hiszen a kiállítás emléket ugyancsak 1901-ben foglalta versebe.²¹

14 N. n., „Két halott írása”, *Az Újság*, 1900. dec. 25., 13.

15 N. n., „Jókai és Mikszáth”, *Az Újság*, 1911. ápr. 16., 11.

16 Jókai Mór költeményei Nagy Bellához, OSZK Kt, Quart. Hung. 2029, 28. folio.

17 Uo., 60. folio.

18 TÖRÖK, „Öregkor és az életút...”, 51.

19 JÓKAI MÓR, „Az én életem emlékei: Az én két feleségem”, *Magyar Nemzet*, 1900. ápr. 4. 1.

20 Lásd például a *Házasságom története* című memorandumának szöveghelyét: „Szellemem, kedélyem ép-ségéről tanúskodnak a két év alatt megírt műveim, szerkesztői működésem, részvénytársaságoknál igazgatótanácsosi állásban kifejtett közhasznú ténykedésem, – és különösen a párizsi világkiállításon elért fényes írói és szónoki sikerem.” JÓKAI MÓR, *Házasságom története*, OSZK Kt, Fol. Hung., 1393, 1. folio. Kiadta: LÁNG József, „Dokumentumok Jókai második házasságának történetéhez”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 80 (1976): 505–519, 515.

21 Lásd a *Párisban* című verset: Jókai Mór költeményei..., 41. folio.

Noha a keletkezési időpont – egyelőre legalábbis – nem határozható meg pontosabban, a szöveg létrejöttének lélektani háttere felrajzolható, amennyiben nyomon követjük a szövegformálás módját. A különös verses önéletrajz jól elkülöníthető szerkezeti egységekre tagolódik. Az első egységben a retrospektív énelbeszélő azon életeseményeken tekint végig, amelyek során valamilyen módon szembe kellett néznie a halállal, a múlandóságtapasztalat pedig a halálneemtővel folytatott szimbolikus egyezkedésben kerül megjelenítésre. A második egység tizenkét öngyilkos portréjának bemutatásán alapszik – ezen öngyilkosok mindegyike Jókai kortársa volt: Czákó Zsigmond, Petőfi Sándor, Zeyk Domokos, Molnár József, Alexander Vrchovsky, Széchenyi István, Teleki László, Nyáry Pál, Vidats János, Franciszek Smolka, Rudolf trónörökös és Krisztián Pál Pius. A két részt keretbe foglalja egy-egy olympi jelenet: a nyitányban az énelbeszélő a felhők fölött tekint végig életén, a zárlat pedig a mellette ülő kedves dicsőítésbe torkollik. Noha a rendhagyó felépítésű önéletrajz merőben másnak ígérkezik, mint a hagyományos autobiografikus szövegek, lényeges kimelni egy eddig figyelmen kívül hagyott összefüggést: a költemény bizonyos Jókai-visszaemlékezésekkel roppant szoros összefüggést mutat, hiszen a fő részek alapötlete korábban már felbukkant az életmű egyes szövegeiben.

Jókai a *Magyar Szalon* 1888-as évfolyamában hat részletben közölt egy visszaemlékezést *Légyottok a halállal* címmel, amelyet ugyancsak a halállal való szembesülés élményei szerveznek egységgé. E szövegben Jókai felidézi például a gyermekkori betegségeket, a kertben játszott bogártemetéseket, az édesapa elvesztését vagy éppen a komáromi híd leszakadását. A két szöveg közti kapcsolat explicit, hiszen mindkét narratíva szerint az életben maradás egy szimbolikus egyezkedés révén valósul meg: a halálneemtő három alkalommal próbálja meg magával ragadni a főhőst, az pedig mindannyiszor alkudozni próbál vele – tíz évet kér az ötleteinek megvalósításához, míg végül ötvenet kap tőle.

A halálneemtő az ökle körül csavargatta a sűrű, lombos hajamat, hogy visz. Ekkor én könyörgésre fogtam: „ne vigy még magaddal. Engedj élnem. Csak tíz esztendőt engedj! Hadd mutassam meg, hogy tudok valamit tenni! Tíz évet, ne többet!” S az az angyal megszánt, odább ment, csak a kezére csavart szép szőke hajamat vitte el mind magával. A hagymából kigyógyultam. Ekkor jött a másik angyal. Ez még kegyetlenebb volt. Ez már nem kábított el, nem vette el az eszméletemet. Engedte éreznem, hogyan fúrja belém nyilalló körmeit. Engedte számlálnom az óraütéseket s a véghetetlen távolságot, amit a percinga apróra feloszt: engedte hallgatnom, hogy ver a „halálóra” féreg az ágyfába fúródva időközönként mindig tizenegyet! Ha egyszer tizenkettőt fog verni! – És a mellemre térdelt, úgy fojtogatott. A hagymáz után tüdőgyulladást kaptam. És ismét elkezdtem az alkudozást azzal a sötét neemtővel. „Csak tíz évet engedj élnem! Akkor értem jöhetsz, megyek!” Arra aztán megharagudott, nagyot rúgott rajtam a goromba angyal, amire nekem egyszerre eleredt az orrom vére, elfolyott egy egész mosdótállal. Hanem ezzel meg voltam szabadulva. Orvosunk, a jó Iványos bácsi nagyon megdicsért ezért a cselekedetemért. A tüdőgyulladás egyszerre elmúlt, a fájó nyillalások megszűntek, levették rólam a hólyagszívó mustárokat. Ekkor aztán jött a harmadik angyal. Egyik a másik sar-

kára hágott. Ez már szelíd, nyájas, dédelgető angyal volt. Nem bántott, nem kínzott, nem rémitett. Behintett harmattal, végig czirógatott pávafark legyezővel, gyönyörűségteljes képeket hozott magával, azokat mutogatta. Olyan földöntúli minőségű láttam, a minők nincsenek meg a szívárványban: minden idegemet valami mondhatlan kéj tartá édes zsisongásban. – Hanem azért én mégis tudtam, hogy ez a halál. „Édes kis angyalkám! Csak tíz esztendeig hagyj még itt ezen a ködös, sáros planétán, aztán majd megyek én veled abba a te szebbik világodba.” [...] S a hízelegve hívogató angyal visszahúzta rólam a halálra simogató kezét. Azt mondta, „legyen úgy, ahogy kívánod.” Tíz esztendőt kértem tőle s adott ötvenet.²²

A szimbolikus alku némiképp átalakul az *Életben*, ugyanis itt már a nemtő háromszori felbukkanása nem csupán az énelbeszélő egészségi állapotának váratlan romlásához, hanem az életút három különféle állomásához kötődik: a gyermekkori betegséghez, a szabadságharc leveréséhez, illetve az 1870-es évek végén bekövetkezett politikai bukáshoz. A verses önéletrajzban ekként periodikussá válik a halálnemtő felbukkanása, mintegy azt sugallva, hogy a halállal való viaskodás az életpálya folyamatosan visszatérő eleme. Ez a megoldás ugyanakkor előkészíti és hatásossá teszi a szerelem nemtőjének a megjelenését, hiszen az életút végén immár természetes módon várható halálnemtő helyett az égből leküldött második feleség vezeti el a főhőst az isteni kegyelem megtapasztalásához.²³ Az alku ugyanakkor változatlan a költeményben is:

Halálnemtő vissza fordítá fákláját.
Isten meghallgatá lelkem hő ímáját.
Csak *tíz évet* kértem, csak addig hagyj hatnom,
Míg ábrándvilágom megvalósíthatom! –
– Megadta. Nagy bőven. Tíz helyett hatvanat.
Mi történt velem e hosszú idő alatt?

Noha az öngyilkosság problémája iránti érdeklődés az életmű kezdeti szakaszában is jelen volt (lásd például *A nyomorék naplójában* azt a rézlapot, amelyen különféle öngyilkossági módszerek vannak összegyűjtve),²⁴ a költemény másik közvetlen előképe az 1887-es *Utazás egy sírdomb körül* című műben lelhető fel. A *Képek és fák* címet viselő második fejezetben az elbeszélő részletes leírást készít a dolgozósobájáról, amelynek falait hét, öngyilkosságot elkövető férfi portréja díszíti:

Az a szoba, ahol én dolgozom, körös-körül van díszítve csupa merő öngyilkosok arcképeivel, mindenféle rámakba foglalva. – Azok pedig nem úgy kerültek a négy falamra, mintha én valami különös szenvedéllyel gyűjteném azoknak az arcképeit, akik vala-

22 JÓKAI Mór, „Légyottok a halállal”, *Magyar Szalon* 5, 8. k. (1888), 443–444.

23 A szöveg üdvtörténetként való értelmezését lásd: TÖRÖK, „Öregkor és az életút...”, 56–57.

24 JÓKAI Mór, „A nyomorék naplója”, in JÓKAI Mór, *Elbeszélések (1842–1848)*, szerk. OLTVÁNYI Ambrus, Jókai Mór összes művei, 51–69 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1971), 65–67.

mely nevezetes öngyilkosság által tették magokat hírhedetté. – Nem! Ezek akkor, amidőn arcképeiket a szobám falára akasztottam, mind ország-világ bámulta nagy emberek voltak, körülragyogva a dicsőség fényétől; némelyik kedves jó barátom, rokonom, pártfogóm, kiket a nemzeti kegyelet tüntetett ki azzal, hogy arcképeiket megörökíté; s csak azután következett el rájuk az a végzet, hogy saját kezükkel törjék be azt az ismeretlen kaput, mely egy, testünkkel elérhetetlen világba vezet. Mind büszkén tekintenek alá rám!²⁵

Jókai részletesen bemutatja „a rémek sorát”, amelyek mindegyike szerepel az *Életemben* is (Czakó Zsigmond, Széchenyi István, Teleki László, Nyáry Pál, Vidats János, a csupán körülírt, de nevén nem nevezett Franciszek Smolka és Petőfi Sándor), továbbá ugyancsak az illető fejezetben idézi fel Krisztián Pál Pius alakját és halálát –, tehát a verses önéletrajz tizenkét öngyilkosából nyolc már megjelent az 1887-es szövegben. Erre a kapcsolatra a *Mire megvénülünk* című regény sajtó alá rendezője, Orosz László is felfigyelt korábban, noha nem vont le következtetéseket a két szöveg egymáshoz való viszonyát illetően.²⁶ Azonban nem pusztán az alapötlet hasonlósága roppant szembeötlő, hanem a szövegformálás terén is felfedezhetőek az egyezések. Ha összevetjük például Nyáry Pál öngyilkosságának leírását a két szövegben, jól láthatóvá válik, hogy nem csupán a gondolatmenet, hanem a metaforahasználat (a vasember, a Sátán csapásai, a tarpéji szikla) is azonos a két műben. Noha Jókai 1898-ban még egyszer kísérletet tett az elhunyt kortársak élettörténetének kollázsszerű egymáshoz illesztésére *A márciusi fiatalság* című visszaemlékezésében, és a „kísértet-idézés” során ismét felelevenítette Teleki László, Vidats János és Nyáry Pál halálát,²⁷ az *Utazás egy sírdomb körül* második fejezete és az *Életem* közt jóval nagyobb mértékű egyezés figyelhető meg.

Feltűnő továbbá, hogy a *Légyottok a halállal* és az *Utazás egy sírdomb körül* nagyjából egyidőben, 1887–1888 folyamán keletkezett. Ebben az időszakban Jókai életútja jelentős fordulóponthoz érkezett, hiszen 1886 novemberében halt meg első felesége, Laborfalvi Róza. A haláleset és a gyász felkeltette benne az életúttal való számvetés igényét, így nem meglepő, hogy mindkét szöveg az elmúlással való szembesülés lehetőségeit tematizálja. Az *Utazás egy sírdomb körül* már címében is jelzi, hogy gyászunkáról van szó, a *Légyottok a halállal* történet szála pedig sokatmondóan éppen azelőtt ér véget, hogy Jókai megismerte volna a feleségét, míg a zárókép – az összeomló komáromi híd katasztrófája – a hirtelen halállal szemben tehetetlen ember alakját jeleníti meg. Jókai az *Életem* című munkájának megírásakor tehát felelevenítette és egyesítette e két korábbi szöveg alapötletét, és úgy írta újra azokat, hogy a kanyargós élettörténet a második feleséggel való megismerkedésben nyerje el végső értelmét. Ez a megoldás voltaképp azt sugallja, hogy ahol az egyik történet véget ér, ott elkezdődik egy másik: bár Laborfalvi Róza neve valóban nem szerepel a költeményben, az életmű rendszerében felismerhe-

25 JÓKAI Mór, „Utazás egy sírdomb körül”, *Nemzet*, 1887. jan. 6., [1].

26 JÓKAI Mór, *Mire megvénülünk*, szerk. OROSZ László, Jókai Mór összes művei (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1963), 466.

27 JÓKAI Mór, „A márciusi fiatalság”, in JÓKAI Mór, *Életemből*, 2 köt. (Budapest: Révai, 1898), 1:1–19.

tő autotextusok révén mégis jelen van a háttérben. Ez a palimpszeszteffektus más autobiografikus Jókai-szövegek sajátossága is, amint erre Fried István hívta fel a figyelmet: „az élénken előadott életrajzi események elfednek egy kevésbé látványosat, az figyelhető meg, hogy az előtérbe állított történés(sorozat) mögé van rejtve egy másik, talán az »igazi« vagy az, ami épp e rejtélyessége miatt lesz jelentőse.”²⁸ A két szöveg ötletének egyesítése, illetve újra- és továbbírása ugyanakkor magában hordozza a továbblépés gesztusát: a korábbi történetek zárata már nem lehet az új, immár teljes történet vége, pusztán az események egyik állomása. A költemény nyitójelenetében – amelyben az elbeszélő az Olymp magasából tekint végig élete eseményein – szintén felsejlik az első feleség árnya, hiszen az 1900-ban befejezett visszaemlékezés-sorozat zárlatában, *Az én két feleségem* című cikkben még Laborfalvi Róza állt férjével együtt az Olympon: „Azért a mi világunk szűk volt: a fellegektől körülvelt Olymp, meg az »otthon.«” A prózában írt visszaemlékezésorozat előkészítette tehát a második feleség olympi magasba vezető útját: „De megírtam a halott nő dicsőítését azért, hogy az új nőt emelhessem ugyanarra a piedesztálra.”²⁹

A költeményben felidézett történések tudatos szelekció mentén kerültek a szövegbe: a főhős életútját nem pusztán a fizikai halállal való szembesülés pillanatai, hanem szimbolikus halálok (írói és politikai bukások) hatják át – ez utóbbiak folyamatosan arra készítetik a hőst, hogy kezdje újra a küzdelmet. Az életút dinamikusságát az emlékek ködfátyolképszerű váltakozása érzékelteti („Az alattam úszó felhőkön, elnézve / Mik vannak éltemből ott visszatükrözve”), ezt a szakaszt pedig a tizenkét öngyilkos portréjának ismertetése követi. A költeménybe illesztett portrék kétarcúan működnek, hiszen egyfelől olyan képek, amelyek az énelbeszélő életútjának tekintetében meg nem valósult alternatívákat jelenítenek meg, másfelől tükörként is funkcionálnak,³⁰ mivel olyan szenvedéseket, kínokat elevenítenek fel, amelyeket maga a főhős is megtapasztalt élete során. A kísértetekkel való beszélgetést ugyanis ismét egy alku teszi lehetővé

28 FRIED István, „Jókai Mór életrajzi III: Emlékirat, életregény, »regényes« élet”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 122, 1. sz. (2018): 82–99, 83.

29 JÓKAI, „Az én életem emlékei...”, 1.

30 A szereplői tükrök használata Margócsy István szerint Jókai regénypoétikájának jellemző eleme: „szintén analóg módon működik az a személyiségábrázoló írói szerkezet is, amely a főhős gesztusainak esetleges erkölcsi problematikuságát kivetítve, más szereplőben, mintegy tükörképben mutatja be, s párhuzamos élettörténetet, párhuzamos »erkölcsi példázatot« terem a magános főhős mellé. Az a nagyszabású és leleményes fogás, mely Timár megoldhatatlan problémáit mégis megoldja, azaz alteregójának, Krisztyán Tódornak folyamatos, kísérő szerepeltetése, majd helyettesítő halála, szinte iskolapéldája lehetne Jókai ábrázoló művészetének: avégett, hogy pozitív hősnének alapvető problematikuságát szemléltesse és explicitte tegye, teremt hozzá egy tükörképet, általában végtelenül negatív tükörképet, aki állandóan követi a főhőst, gyakran tökéletesen ugyanazokat a cselekedeteket hajtja végre, ugyanolyan indulatoknak hagyja magát alávetni, ugyanazon tettek esetében, melyek a főhősnél pozitívnak látszanak, gonosz vagy cinikus módon negatív erkölcsi jelleg látszatát kelti – s látványos és nyilvános bűneinek prezentációjával nemcsak a pozitív főhős erkölcsi magasrendűségét emeli ki, hanem arra is felhívja a figyelmet, hogy a cselekedeteknek és indulatoknak a struktúrája mindkét esetben azonos volt”. MARGÓCSY István, „Kalandorok és szírenek: Jókai Mór jellemábrázolásáról”, in MARGÓCSY István, *...A férfitör nyarában...: Tanulmányok a XIX. és XX. századi magyar irodalomról*, 297–330 (Pozsony: Kalligram, 2013), 312–313.

az énelbeszélő számára, amelynek az az alapja, hogy a túlvilág titkait fürkésző egyénnek csak akkor nem kell követnie a tizenkét kísértetet, ha számára ismeretlen az a szenvedés, amely beszélgetőtársát a halálba hajszolta:

Mondd el, mi kergetett önadta halálba?
Mi kín volt lelkeden, hogy azt ki nem állta?
Ide a csontkezed! Ide a kezembe!
És én fogadásul a lelkem teszem be.
S ha én nem éreztem azt a kint, a mit te,
Követlek, a hová téged a sors inte....

Ez a közös tapasztalat teszi látványossá azt, hogy bár a szöveg a halálhoz kötődő élményeket gyűjti össze, tulajdonképpen mégiscsak az újrakezdésről és a túlélésről szól: a tizenkét eset azt példázza, hogy az énelbeszélő hány alkalommal vehetett volna véget a szenvedéseinek, mégis inkább az életben maradás mellett döntött. Erre a döntésre erősít rá a szerelem nemtőjének a felbukkanása, aki Beatrice-szerűen a földi kínok közül az isteni szeretet megtapasztalásához és az élet elfogadásához vezeti el kedvesét, s ez indokolhatja azt is, hogy a főhős úgy érzi, a prekoncepciókkal ellentétben joga van újrakezdeni az életet az új kedves oldalán („Nem kérдем senkitől, szabad e szeretnem?”).

Lényeges továbbá, hogy az öngyilkosok listája az *Utazás egy sírdomb körül* második fejezetéhez képest további személyekkel bővült: Zeyk Domokossal, Molnár Józseffel, Alexander Vrchovskyval és Rudolf trónörökössel. Az utóbbi nem is szerepelhetett volna az 1887-es műben, ugyanis holttestét 1889 januárjának végén találták meg a mayerlingi vadászkastélyban. A másik három személy történetének szövegbe iktatása azonban mindenképpen figyelmet érdemel, ugyanis a költemény két vázlata és a fogalmazvány azt mutatja, hogy Jókai egyáltalán nem esetlegesen állította össze a listát. A vázlatok első része a mű tematikus egységeit különíti el a főhöst érő csapások felsorakoztatása révén,³¹ a második része pedig az öngyilkosok nevét fedi fel. A nevek tekintetében egyetlen eltérés van a két lista között: a Jókai jegyzetfüzetében található változatról hiányzik Zeyk Domokos neve, mivel helyette Nagy Imre szerepel (ennek alapján az is megállapítható, hogy a noteszban szereplő vázlat lehet a korábbi). Ez az eltérés összhangban van a fogalmazványon eszközölt legnagyobb javítással, Jókai ugyanis eredetileg Franciszek Smolka története után Nagy Imre öngyilkosságáról írt egy huszonhat soros egységet, amelyet végül eltávolított a szövegből. A Bemet védelmező Zeyk Domokos hősi halálával kapcsolatos rész éppen egybeesik azzal a két számozatlan fólióval, amelyet Jókai utólag illesztett a költeménybe, hiszen a fekete tintával írt szövegegyeség kirívó a mindvégig kék tintával írt és fóliónként számozott költemény kéziratában. A Zeyk-történet beékelését követően Jókai ugyancsak fekete tintával átjavította az ön-

31 Lásd például a fogalmazvány mellett őrzött lista néhány elemét: „1 2 Betegségek/ 3 4 nyavalyák/ 5 6 vérhányás/ 7 8 9 sebek, grippe, influenza/ 10 kocsi alatt/ 11 jégverésnél/ 12 futás/ 13 vagyonszerzés/ 14 halálítélet/ 15 vesztett haza/ 16 Bújdosás, bombázás/ 17 börtön/ 18 lapbukás...” stb. (Jókai Mór saját életével és kortársaival..., 51. folio).

gyilkosok számozását, figyelembe véve, hogy harmadiknak illesztette be az egységet a kísértettörténetek sorába.

Vajon mi indokolta a Nagy- és a Zeyk-történet filológiai látványos cseréjét? A változtatás eme gesztusa egyértelműen azt sugallja, hogy a mű koncepciója és szerkesztési elvei eleve meghatározottak voltak: mivel nem maradhatott mindkét történet a költeményben, a számszimbolika kiemelt jelentőségű lehetett a szöveg megkomponálásakor. A tizenkettes szám jó néhány kulturális asszociációval és jelentéssel terhelt, ugyanakkor épp ennyire hangsúlyosnak tűnik a felosztásból kiérezhető azon igény is, hogy a tizenhárom szám mindenképpen az énelbeszélőre essék: „Mire gondolk? – Rosz szám a tizenhárom....!”, „Érdemes vagyok e tizenharmadiknak?”. A balszerencsés tizenhárom szám szervesen illeszkedik abba a motívumhálóba, amely az énelbeszélő életútját a különféle csapások és nehézségek sorozataként jeleníti meg. Az egyéni életút és a haza története szorosan összefonódik – több öngyilkos halála is a szabadságharc leverésének tragikus körülményeivel függ össze, így talán nem elhanyagolható az sem, hogy a magyar történelem kontextusában a tizenhárom szám óhatatlanul felidézi a tizenhárom aradi vértanú alakját is –, különösen úgy, hogy Petőfi szelleme éppen a hazáért vállalt mártírhalál elmaradását kéri számon az elbeszélő: „Majd, ha utánam jössz, a levágott fejed / Tenyeredben hordva, kibékülök veled”. A levágott fej motívuma korábban is felbukkant már az életműben a halott Petőfivel kapcsolatos lelkiismereti vívódások³² megjelenítésekor: a *Politikai divatok* című regényben Szerafin álmaiban Zeleji visszatérő réme piros nyakkendőt hordott, amelyet nem vehetett le, mivel az tartotta össze a fejét a nyakával.³³

A számszimbolika tekintetében ekként nem maradhatott mind a tizenhárom öngyilkos története a költeményben. Innen adódik tehát a következő kérdés: miért éppen Nagy Imre történetét iktatta ki a szövegből Jókai? A szövegrész eltávolításának gesztusa még különösebbé válik, ha számot vetünk azokkal az esetekkel, amelyek problematikusnak tűnnek a lista összeállítása szempontjából, ugyanis két olyan „kísértet” is szerepel a műben, aki a valóságban nem önkezűleg vetett véget az életének: Petőfi Sándor és Franciszek Smolka.

Petőfi esetén az öngyilkosság nyilvánvalóan metaforikusan értendő, ennek magyarázatát maga Jókai adta meg az *Utazás egy sírdomb körül* második fejezetében: „Hát a hetedik arcképet ne sorozzam-e közéjük? Petőfit. A magyar Tyrtaeust. Aki három alakban is meg van örökítve, rajz és ecset által itt a szemem előtt. Hát nem öngyilkosság volt-e az, amivel ő végezte? Fegyver nélkül, paripa nélkül odamenni a csatatérre, hol irgalom nem ismerő ellenség folytatja az irtó harcot; s ott várni be, elmerengve, védtelenül, míg a diadalmas hordák paripáinak robogásától megrendül a lába alatt a föld? Így csak az tesz, aki szántsándékkal meg akarja áldozni magát!”³⁴

32 Az egykori halott barát emléke és a közösen vallott eszmény elárulása a túlélés és továbblépés révén folyamatosan foglalkoztatta Jókait. Lásd bővebben: SZILÁGYI, „Jelmezek és jellemek..”, 122–146.

33 JÓKAI Mór, *Politikai divatok*, szerk. SZEKERES László, Jókai Mór összes művei (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1963), 311.

34 JÓKAI, „Utazás...”, [1].

Smolka esetén a helyzet némileg összetettebb, ugyanis a lengyel származású politikus, aki 1861-ben védelmébe vette a magyarokat, és tiltakozott az országgyűlés feloszlatása ellen, 1899-ben hosszas betegeskedés után, 89 éves korában hunyt el. Amint már Török Zsuzsa is sommázta a problémát: „Smolka idős korában halt meg, és a róla készült életrajzi cikkek nem említik az öngyilkosság tényét. Elképzelhető, hogy Jókait Smolka esetében megtévesztette az emlékezete, vagy pedig szándékos, a saját elbeszélését szolgáló ferdítésről van szó.”³⁵ A valóság és a fikció közti diszkrépancia bár nem oldható fel teljesen, legalább magyarázható: Smolka 1863. augusztus 31-én valóban megpróbált öngyilkosságot elkövetni, hiszen borotvával elvágta a torkát, azonban az orvosoknak sikerült megmenteni az életét.³⁶ Az öngyilkossági kísérlet híre rövid időn belül bejárta a magyar sajtót, és meghökkentette a nagyközönséget, így Jókai is könnyen tudomást szerezhetett az esetről. Az *Utazás egy sírdomb körül* második fejezetében írottak szerint Smolka öngyilkossága a magyar ügyért való felszólalást követő években történt,³⁷ az *Életem* 751. sora pedig („Ez is maga ellen fordítá a vasat.”) a tett elkövetésének eszközére utal, tehát a két körülírás egyértelműen az 1863-as incidensre vonatkozik. Ugyanakkor Jókainak tudnia kellett arról, hogy a politikus számára nem vált végzetessé a sérülés, hiszen 1877-ben levelet kapott tőle, amelyben Smolka a lengyel Ludwig Grossmann zeneszerző pártolását kérte az írótól. A levél kezdőmondata alapján – „Bei Gelegenheit des, im vorigen Jahre in Pest stattgehabten Delegationsbanketts hatte ich die Ehre mich Ihnen vorzustellen” (A múlt évben Pesten lezajlott küldött-ségi bankett alkalmával volt szerencsém Önnek bemutatkozni) – egy évvel korábban személyesen is találkoztak.³⁸ Noha a Jókai-levelezésben ez az egyetlen Smolka-misszilis, a levél elegendő annak igazolására, hogy Jókai tudatosan módosított a valóságon a költemény megírásakor.

Ehhez hasonlóan Alexander Vrchovsky esetén is észrevehető egy tudatos módosítás: noha Vrchovsky valóban a Dunába vetette magát,³⁹ öngyilkossága a költemény utalásaival ellentétben nem 1849-ben, hanem 1865-ban történt. Lényeges azonban, hogy Vrchovsky halálának leírása Molnár József történetével együtt került a szövegbe, aki a világsi fegyverletétel hírére lőtte fejbe magát. Az összekapcsolás alapja Jókai személyes élettörténetében keresendő, ugyanis úgy Molnár, mint Vrchovsky az író principálisa volt még jurátus korából. A két ügyvéd afféle ikerszellemként („Egymáshoz csatolva, mint két íkertestvér”) jelenik meg a költeményben, így öngyilkosságuk története is

35 TÖRÖK, „Öregkor és az életút...”, 49.

36 Lásd bővebben: N. n., „[Lembergől]”, *Hölgyfutár*, 1863. szept. 8., 239; N. n., „Smolka öngyilkolási kísérlete”, *Politikai Újdonságok*, 1863. szept. 10., 424; N. n., „[Augusztus 31-én]”, *Pesti Napló*, 1863. szept. 5., [1]; N. n., „[Lembergi távirat]”, *Nefejejts*, 1863. szept. 6., 275; N. n., „[Dr. Smolka öngyilkossági szándékáról]”, *Sürgöny*, 1863. szept. 4., [2].

37 JÓKAI, „Utazás...”, [1].

38 JÓKAI Mór, *Levelezése (1876–1885)*, szerk. GYÓRFFY Miklós, Jókai Mór összes művei (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1992), 33, 389–390.

39 Lásd bővebben: N. n., „Egy eltűnt ember nyomai”, *Politikai Újdonságok*, 1865. máj. 31., 260; N. n., „A nyomok némi eredményre vezettek”, *Politikai Újdonságok*, 1865. jún. 14., 287; N. n., „[Ó-Szönyről jelentik]”, *Nefejejts*, 1865. jún. 18., 222; N. n., „Az eltűnt Vrchovszky pesti ügyvéd”, *Vasárnapi Újság*, 1865. szept. 3., 452.

egymás viszonylatában értelmezhető. A leírás alapján a két principális személyiségüket tekintve egymás ellentéte volt, mégis mindketten véget vetettek az életüknek a szabadságharc leverésének következményeként. A kettős portré ilyenformán azt kívánja láttatni, hogy a nemzeti tragédia felszámolta a különbségeket, és egyformán sújtotta az ellentétes érdekek képviselőit („A szabadságharcznak szomorú vége lett, / Balsors hulláma átcsapott fejünk felett, / Az én két főnököm halva maradt ottan / Önmaga kereste halálban halottan”). Ez a megoldás pedig nem újszerű az életműben, hiszen a két principális tragédiájának ezen okból történő összekapcsolása már megjelent *A tengerszemű hölgy* című regényben is: „Szegény principálisaim! Fél év múlva ők is rohantak ugyanazon az én utamon, melynek a végén ezek a rémek leskelődnek. Nekem csak a hajam maradt e rémek kezében, de nekik a fejük. Mind a kettőjükön betelt a prófécia.”⁴⁰

Vrchovsky halálának leírása, valamint úgy a Petőfihez, mind a Smolkához tartozó egység jól láttatja, hogy a történetek következetesen alárendelődnek bizonyos szerkesztési elveknek, mi több, a két utóbbi „kísértet” esetén a sorban való szerepléshez elegendővé válik a rejtélyes halál vagy az öngyilkos elhatározás ténye, míg ezzel szemben a ténylegesen önkezűség révén elhunyt Nagy Imrét Jókai kiiktatta a költeményből. Vessünk egy pillantást a kihúzott szövegrészre:

Ki száll le most élém? Délczeg ifjú alak.
Ismerlek jól, hiszen annyiszor láttalak.
Te vagy a Romeo, Othello, a Bánk bán
Ember tragoedia drámából az Ádám,
A múzsa fölkenntje, közönség bálványa!
Mi volt hát iszonyú halálad talánya?
„Nincsen emberi szó, mely azt kifejezze:
Csak rokon szív lehet, a mely átérezze.
Égő vágy, a mely küzd a lehetetlenért.
Szerelem, mely gátul találja az erényt.
Álmok, a mik ébren kinoznak, gyötörnek.
Fájdalom, mit kábán nevezünk gyönyörnek.
Mitől idvezülök, attol elkárhozom:
Isten ellen vétek, mikor imádkozom.
Ha aczél láncz volna, letépném magamrol,
De rózsaláncz ellen szúm hasztalan harczol.
Ha lelkem hő vágját a sors megtagadja.
Nyugalmat a sír majd talán megadja.”
Elment: koszorúmat leteszem halmára
Egy istenhozzádot mondok utoljára.
Lelkemben sejtelmes gondolatok kelnek:
Lehet hát oly ember, kit a szíve öl meg?

40 JÓKAI MÓR, *A tengerszemű hölgy*, szerk. SZEKERES László, Jókai Mór összes művei (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1972), 93.

Lehet hát halálos méreg, a mely édes?
Ártatlan örömből lehet halálvéges?
Ennek a sirjába lenézniem úgy szédit.
Hát én meddig tudok megmaradni még itt?⁴¹

Úgy tűnik, Nagy Imre halálának leírása nagyobb mértékben megbontotta volna a motívumhálózat koherenciáját, mint tizenkét társáé. A költemény végső változatában szereplő öngyilkosok cselekedete vagy a nemzet jólétéért folytatott harcban nyerte el értelmét, vagy haláluk valamilyen módon veszélyeztette a közösség hitét, összetartó erejét (a szövegalkítás szempontjából tulajdonképpen lényegtelen, hogy a valóságban milyen motivációból vetettek véget az életüknek). A kísérletmonológok alapján Czakó Zsigmond nem bírta elviselni azt, hogy a drámái révén létrehozott értékek kárba veszenek; Petőfi Sándor a nemzet szabadságáért küzdött; Zeyk Domokos hősiessen feláldozta magát Bem József megmentéséért és ilyenformán a szabadságharc remélt sikeréért; Molnár József és Alexander Vrchovsky a szabadságharc leverésének tragikus következményeivel nem volt képes megbirkózni; Széchenyi István ugyancsak nem bírta elviselni Magyarország megsemmisülésének gondolatát; Teleki László a Határozati Párt vezetőjeként az uralkodónak küldendő válasz megtárgyalását megelőző éjszakán vetett véget az életének, mert a magyar pártrendszer kettészakadása és az uralkodónak adott ígérete kilátástalannak tűnő szituációba sodorta; Nyáry Pál, aki mindvégig a házáért küzdött, egy több személyt is érintő becsületbeli ügy miatt vetett véget az életének, s ezzel megingatta a közvélemény hitét, hiszen a „vasember” széttörése a gyengébbek megsemmisülésének vízióját is maga után vonta; Vidats János úgy érezte, hogy a közösségért folytatott fáradozásai hiábavalóvá váltak; a magyarokat védelmébe vevő Franciszek Smolka megalkuvást nem tűrő lengyel önérzete a magyar tartással került összehasonlításra; Rudolf trónörökös a nemzet reményének a megtestesítője volt; Krisztián Pál Pius bencés pap öngyilkossága pedig megrendítette a közösség hitét.

Az 1893. szeptember 5-én, szobájának állótükre előtt öngyilkosságot elkövető színész, Nagy Imre esetén az ok jóval személyesebb jellegű volt: már szeptember 6-án pedzegetni kezdte a sajtó egy, a színészhez közelálló személyre hivatkozva, hogy az öngyilkosság háttérében szerelmi bánat állt, „de ártatlan volt ez a szerelem, és az is maradt Nagy Imre haláláig.”⁴² A költemény kihúzott egységében maga Jókai is ezt a motivációt jelölte meg az öngyilkosság leírásakor. Ugyanakkor az sem elhanyagolható, hogy Nagy Imre esete erőteljes hatást gyakorolt a főhősre, ugyanis az felfigyelt a színész által képviselt halál vonzására („Ennek a sirjába lenézniem úgy szédit. / Hát én meddig tudok megmaradni még itt?”), hiszen az új szerelem iránti vágyat, valamint az azzal járó dilemmákat ő maga is frissen tapasztalta. A probléma valószínűleg túlságosan aktuális lehetett Jókai számára a megírás idején, hiszen a második házasságkötést követő időszakban számtalanszor szembesült azzal, hogy rokonai, ismerősei inkább a

41 Jókai Mór saját életével és kortársaival..., 35–36. folio.

42 N. n., „Nagy Imre öngyilkos lett!”, *Nemzet*, 1893. szept. 6., [2].

halálát kívánták, mintsem hogy újrarahaszkodjon.⁴³ Nagy Imre történetének kiiktatásával Jókai teljes mértékben elvethette a beteljesületlen szerelem miatt elkövetett öngyilkosság alternatíváját, sőt e változtatás révén a szerelem említése és megjelenítése kizárólag csak a Nagy Bellára emlékeztető nemtő felbukkanásához kötődött. E megoldással a szerelem mindvégig az isteni szeretet megnyilvánulásaként, az abszolút jó képviselőjeként lehet jelen a költeményben. Ez a gesztus egyúttal azt is érzékelteti, hogy hiba lenne lemondani a kedveséről, hiszen amint Török Zsuzsa is megjegyezte: az *Életem* „végső soron az öregkori szerelem tárgyát kívánja védelmezni”⁴⁴

Mindezek alapján jól látható, hogy az óriási verses önéletrajz sokkal szerkesztettebb és átgondoltabb, mint ahogy az első látásra tűnhet. Ez természetesen sokat elárul az öreg Jókai üde elmeállapotáról is, hiszen az analízis egy újabb cáfolatát adja a kései életmű értelmezésére rátelepedő hanyatlástörténeti narratíváknak. Ugyanakkor érdemes feltenni még egy további kérdést: Jókai miért írta éppen versben – valószínűleg utolsó – önéletrajzát? A kutató olykor hajlamos belesétálni bizonyos csapdába, amelyek egy szép, tudatosan lekeretített életmű értelmezési lehetőségével kecsegtetnek.⁴⁵ Jókai életművének tekintetében szintén csábító lehet a tudatos lekerékítés szándékának felfedezése, de lehetséges, hogy ebben az esetben ez a felvetés nem is egészen elvetendő. Egyrészt az *Életem* a verses forma révén beleillik a Nagy Bellához írt szerelmi költemények csoportjába, másrészt a Jókai-életmű tekintetében szintén szimbolikus jelentőséggel rendelkezhet. A predestinációban hívő Jókai számára a jelek, jóslatok⁴⁶ általában kiemelt jelentőséggel bírtak, az író ugyanis rendszerint egy felsőbb hatalom akaratának, az előre elrendezett sorsnak rendelte alá életútját – amint a *Negyven év visszhangjában* írta: „Előrebocsátom, hogy fatalista vagyok, omenekben, praedestinációban hiszek: a földöntúli világ, az életentúli élet, az érzékektől felfoghatatlan lények befolyása sorsunkra meggyőződés nálam.”⁴⁷ Jókai számos alkalommal kiemeli, hogy alkotói pályája tulajdonképpen két, kilencéves korában írt költeményének megjelenésével indult.⁴⁸ A kezdőpont jelentőségére a „79” című költeményben is utalt, amely sze-

43 Vö. például *Az ötödik évfordulón* című vers egyik sorával („Mit vétettem? Csak azt, hogy még mindig élek.”), Jókai 1900. február 15-én Hegedüs Sándornénak írott levelével – „Hát hiszen való igaz, hogy nagy hiba volt tőlem, hogy már tavaly be nem végeztem az életet, a mikor olyan jó alkalom lett volna rá: influenza, bronchitis kínozott, nem tudtam aludni, nem ettem semmit, csak a sok cognacot ittam, idegim föllázdaltak: – elmehettem volna már; – de hát a mennyei gondviselés csodát tett velem.” (Jókai Mór Hegedüs Sándornéhoz, Budapest, 1900. február 15., in „...örültek házába akartatok záratni”: Jókai Mór kiadatlan levelei és Feszty Árpádné Jókai Róza visszaemlékezései, szerk. F. ALMÁSI ÉVA [Budapest: Enciklopédia, 2001], 103, 107), illetve az áthallásos, életrajzi ihletettséggű *Czigánykirály és tündérkirályné* című „igaz mesével”: „Mikor a szomszéd alvilág látogatói feljönnek hozzá [az öreg cigánykirályhoz – F. D.]; nyájas tekintetükből olvassa ezt a kérdést: »hát még is élsz?» A gondolatokban olvas: s mindenkinek a rejtett gondolatában azt olvassa, hogy az ő haláláért imádkozik.” JÓKAI, „Czigánykirály...”, 2.

44 TÖRÖK, „Öregkor és az életút...”, 57.

45 SZILÁGYI Márton, „Egy Arany-szöveg és az »utolsóvers-szindróma«”, *Kalligram* 28, 12. sz. (2019): 93–95, 94.

46 Erről lásd még: FRIED István, „Jókai Mór életrajzai”, *Irodalomtörténet* 98, 1. sz. (2017): 16–31, 27–30.

47 JÓKAI Mór, *Negyven év visszhangja* (Budapest: Franklin, 1884), 13.

48 Lásd bővebben: FÜLÖP Dorottya, „Jókai Mór első, folyóiratban közölt versei”, *Irodalomismeret* 32, 1. sz. (2021): 90–98.

rint a Nagy Bellával való találkozás az alkotói pályára való rálépés pillanatától – vagyis, amint ő maga jelzi: az első vers kinyomtatásától – eleve elrendezett volt a sors által, hiszen ekkor a végzet egy jóslattal bocsátotta útjára:

Majd *hetven év múlva* légy még egyszer gyermek,
A kit ha legjobban szeretnek, megvernek,
A kinek mindenki keresi a kedvét,
A ki olyan úr a háznál, mint egy vendég.
Majd *hetven év múlva* találj új családot
Leld meg gyermekkori igaz boldogságod,
Anyát, testvéredet, égből küldött angyalt,
Édes reményt, a mely tele van arannyal.⁴⁹

Ha Jókai valóban koherens kötetet szeretett volna létrehozni a szerelmes versekből, a jóslat felvetése szintén indokolná, hogy versbe foglalja annak beteljesülését, illetve a beteljesülésig vezető utat. Továbbá, mivel számontartotta az első vers jelentőségét, elképzelhető, hogy tudatosan élt a keretezés gesztusával: ha a pályája egy költeménnyel indult, méltó összegzésének is ebben a formában kellett megvalósulnia. Vonatkozó források hiányában azonban a kérdés egyelőre aligha dönthető el. Mindenesetre a sokáig elfeledett költemény, melyet gondolati gazdagsága a Jókai-líra egyik legjelentősebb alkotásává emel, megérdemelné, hogy további titkait is megfejtse.

49 Jókai Mór költeményei..., 34–35. folio.